

Михайло Серета.

Степове

(ноктурн)

Степовикові В. М. Куцєві.

Сьогодні весняне сонце справляє свято обжинок; навязало в снопи золотих колосків пекучого проміння і розкидає снопи по станиці.

Станицю не пізнати: радісно, нестримано голосно вона розмовляє з сонцем, дівочими співами, дитячим лементом, дзвонами, гуркотнею, шумом. За дротами, з канавок, що наповнені весняною водою, в зелених фрачках і білих краватках повилазили на горбок жаби і перекликаються на басових нотах.

Беру в руки бамбукового костура і простую за дроти, в поле. На степовій межі зупиняюся і втягую в себе степову пріль і вогкість свіжої рілі.

Чужі степи! — Бачу як з ваших чорних, пораниених плугом грудей, виступає блідо-блакитний квітчастий димок — весняна пара; бачу, як перламутровою лускою лисніють в борозні вапнякові камінці, а на вузеньких тропках, межах і доріжках перші весняні квіти.

Розкуйовджений, обдертий вигнанець, стою я на степовій межі

Степи!

Чую ваш далекий, срібний весняний гомін. В бирюзових хмарах на сході шукаю ваших скорботніх очей!

Чую позаду себе людську розмову. Підіймаюся і простую далі, в лощину. В долині здибую дідуся. — З ціпком і люлькою в руках; побік нього на привязі дві кози щиплють траву. Дідок кремезний, з земляним обличчям, з брудною сивою борідкою; широкий, немов у качура ніс — в синіх жилках; замість очей розори, що притрушені густо війницями.

Напевно виліз сюди, на степову межу, на весняне сонце з земляної нори. Певно це не абиякий дідок, а степовий божок: лісун, водяник?

Погасла люлька і дідок просить вогню.

Мовчимо, спішити нікуди. На наші голови сиплеться металевий дощ жайворонячого цвєрінькання.

Дідок усміхається і ціпком запрошує позирнути на узлісся. З лісу на узгір'я винеслося молоде лоша — хвіст трубою — і кличе голосним іржанням матку. Весняне сонце фарбує його золоту охрою, і лоша блищить на горбку, немов церковна позолота.

— Довго приглядався на тебе, нарешті пізнав, — признається дідок: — степовик... так, так — зі степу.

Я мовчу. Дідок все добре знає.

Пахучий оксамитовий вітрець, що зірвався зі степового озера і лоскоче наші обличчя, — зірвав мабуть з душевної скриньки дідка покришку довгої мовчанки і просипалися зі скриньки на степову межу, на моє болісне серце коштовні перли степової таємниці.

— На світанку, до сонця, — оповідає дідок: — в яругах над криницями чути розголос і плюскіт води. То анциболот купає внуків, а нечиста бавиться в хрещика. Бачив я анциболота в ніч на Купала, сторожив папороть. Синьокі мавки викрадають з криниць воду і кроплять нею квіти і траву. Квіти і трава ширять тоді в повітрі отруйливі пахощі. Хто замолоду надихається степових пахощів, той ніколи степу не забуде...

Далеко, за чужою землею, бачу я широке море бурхливої тирси. Срібним шовком вилискує на сонці і пливу я, дитиною, на її хвилях один на всі кінці. Навколо — ні людини, ні звіря. Тільки степовий орел шугає десь близько сонця.

— Щорічно в місячну ніч, — оповідає дідок: — мавського тижня, в лощині на багнистих кучугурах нечисть уряджує весілля. З лісу надходить лісун — жупан і чоботи з липової кори — і сам скидається на вербового корняка зі степу — степовик, грубий, з величезною головою; замість волосся — полинь-трава; водяника я не бачив. Сходяться і співають пісень. Дарма, що страшні, а таких чарівних пісень ніде не почути... Пахощі і пісні, що степовики почули на степах замолоду, то страшна отрута... Знав я одного степовика, що загинув від степової отрути.

Дідок на хвилину мовчить, набиває бакуном люльку. Я слідкую за білими, в синіх кратках, метеликами, що кружляють, несміло веслуючи крильцями, над жовтими баранчиками. На грудках, що стирчать на берегах оранки, немов її оправа, велично і непорушно, нагадуючи бронзові фігурки, сидять жайворони; над ними, гасаючи блискавицею повздовж оранки, скиглять чайки.

Сонце починає знижатися. Дідок оповідає. Є це Кирило Попик, завзятий, дарма, що старенький, повстанець з Уманьського загону отамана Дерещука. Десять років позад, він з товаришами, під навалою червоної кінноти, перейшов на деякий час Збруч. Гадали трохи відпочити і знову вернутися, замість того опинилися у Каліськім таборі. Наступної весни, коли запарувала земля, степова душа Попика, не знесла таборових нудів і одної ночі він зник. Пізніш довідалися, що далеко він не тікав, винайнявся за харчі до місцевого жида приглядати за козами...

Дідок оповідає:

— Коли російська кіннота потрощила нас на Уманщині, розбіглися ми як оті руді щурі, хто куди. Нас чоти-

р'юх тікало до Вовчого яру: я, потім охфіцер вашої армії Козачок, синок Борщагівського священика Іван Миколаєвич Кобизський і учителька з нашого села Хима Юцківна. В яру почали ми радитись, що робити. На старшого обрали Козачка. Дотепний і строгий був чолов'яга, і компаса в кишені мав. Без того компасу давноб ми раків годували. Надумали ми до Польщі чимчикувати. Так і зробили. Тільки йшли ми в ночі, минаючи оселі; навіть від своїх людей ховалися. В ті часи свої люди були гірше від ворога, бо зза нас, повстанців, зазнали вони від большевиків багато лиха... В ночі йдемо, а в день відпочиваємо в лісі, в яру, а то серед поля на царині. Йшли манівцями так, як настановляв компас.

Поблизу кордону натрапили ми на багна й мочакови-ни. Далися вони нам в знаки. Капосний анциболот коверзував з нас. Кого корняком, немов розпеченою штабою, по литках почеше, кого в очі багном заплює, кого за ноги схопить і у трясовину тягне. А болотниця, трясця її матері, в очереті було сидить, зеленими очима блимає і гнівно си-чить на чоловіка, як ото гусак на весні до молодих гусе-нят. Попереду йшов охфіцер Козачок; в одній руці компа-са тримав, на другій — учительку. Гарненька була: сине-ока, русява, личко — немов великодня писанка, сама то-ненька, невеличка, в кишені можна було сховати.

Раптом я і дідок насторожуємо вуха. Я чую, ясно чую журливу протяжну мельодію ліри, тої ліри, на якій колись мій дід, степовий король над вівцями, розганяв в степу свою тугу. Слух мій напружений, і я чую знайомий мотив втра-ченої для пам'яті людей думи:

Ой, зорали мене, степ широкій,
Покравджені люди ..

— Чмілі, бачили?.. Щоб вас... — з пересердям обзи-вається дідок.

Дідок не помилився: в канавці, що побік нас, бачу на широкополих листках медунки двох чмілів. Дідок сердито зганяє їх ціпком, гримає на кози, знову набиває люльку і говорить далше:

— Перейшли багна і вийшли на лісову тропу. До кор-дону трицять кільометрів. Отут я спостеріг, що з Кобіз-ським щось недобре коїться: не їсть, не пє, в ночі стогне і травку якусь, що в пазусі, нюхає. Щоб воно було? — думаю собі, певно хворобу має і замовленою травкою ліку-ється. Кума моя Мокрина таку замовлену травичку мала, що до кожної хвороби свій характер виявляла...

Аж нарешті й границю перейшли і на відпочинок сіли. Позираємо навколо і не віримо, що спокій знайшли. По-скидали зі себе маринарки, чоботи, запалили цигарки, коли це Іван Миколайович нагло, наче підтятий, на землю пова-лився та як заголосить, немов молодіці над покійницею та

все одно: „Степи, рідні степи! Не маю сили покинути вас“!

Хима зтиха йому докоряє: — Як вам не соромно, Іване! Чиж ви дитина? У нас і гадки немає, щоб назавше покинути рідні лани. Відпочинемо трохи і знову повернемось.

Іван Миколайович їй відповідає: Не піду далі з вами. Такий оргán в грудях мав, що подуху чужої землі не терпів.

Козачок спочатку мовчав, слухав. Потім як визвірився, як зіскочить на ноги та до нього: „Ти сякий-такий! — лементує — баба ти: хіба забув, що в твоїй хаті большевики господарюють? Хіба ти забув, як вони повстанців зустрічають!“

Хима теж піднесла голос: — Втратили, — каже — ви в моїх очах амбіцію.

Вовтузилися вони так в розмові більше години. Нічого не вийшло... Ми пішли собі чужою дорогою, а Іван Миколайович назад.

Замовк дідок. Лиш люлька пахтить.

— І щож з ним сталося? — питаюся.

— Оповідав мені один втікач з того боку. Спіймала його червона сторожа в чагарнику поблизу Збруча. Дізналися хто він і присудили до розстрілу. Тогож дня і присуд виконали. Коли привязали перед карою до берези, він весело позирнув на сонце, понюхав травки, що в жмені тримав, усміхнувся, з усміхом і згинув.

Вибігаю на горбок, що стирчить серед поля і нагадує своїми контурами середньовічну вежу.

Спираюсь на костура і оглядаю поле. Його не видно; воно вкрите блідо-зеленою чадрою вечірнього туману. Чую пекельний вереск болотяних жаб в долині, силкуюсь зрозуміти нестриману мову — чи то любовна екстаза, чи сварка?

Вогкий вітрець чеше злегка мою розкуйовджену голову і брентить під ногами на шпичкуватих струнах тогорічної сухої колючки. На сході, з-за березового гаю поволі викочується місяць і довго гойдається в срібній колиці лісової імлі; фарбує горбок в блідо-рожеві кольори.

Знаю, що нині побував він на моїх степах.

Степи!

Дивлюсь я на Південь, Захід, Північ, Схід! Згадую дитячі роки, згадую юнацтво — і в очах моїх росте і шириться вкритий тирсою степ. І миготить над ним блакитними язиками розпечене степовим сонцем повітря... Чую як на вежі далекого костелу молоточки годинника нагадують про зближення ночі. Дзвони годинника зупиняються над горбком, наді мною і брентять в моїм серці німою тугою зимового степу...

Душа моя огорнута пожежою злоби і розпачу. Клену ворожу руку, що кинула мене, з моїх степів, на вигнання.

Уста шепочуть слова помсти.

Я дивлюся на схід.